

Fakultetsopponenten sammanfattar

LISBETH LUNDAHL

Institutionen för barn- och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning, Umeå universitet

Karin Lumsden Wass – Vuxenutbildning i omvandling. Kunskapslyftet som ett sätt att organisera förnyelse. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 2004

Kunskapslyftet är 1990-talets stora vuxenutbildningsreform. Den initierades under en period av den högsta arbetslösheten i Sverige sedan 1930-talet och innebar att vuxenutbildningen kraftigt expanderade under åren 1997–2002. Hundratusen nya vuxenutbildningsplatser på gymnasial nivå inrättades under vart och ett av dessa år och erbjöds i första hand till arbetslösa.

Karin Lumsden Wass utvärderade i ett tidigare projekt genomförandet av Kunskapslyftet i 38 kommuner. Hennes doktorsavhandling bygger på delar av det material som samlades in i utvärderingsprojektet, men är tydligt skilt från det sistnämnda. Avhandlingen syftar till att analysera den statliga diskursen om Kunskapslyftet i första hand som ett projekt för att förändra och förnya den kommunala vuxenutbildningen. Att beskriva och analysera vuxenutbildningens tillkomst och utveckling sedan slutet av 1960-talet och Kunskapslyftets lokala organisering och hantering är andra men, som jag uppfattar det, underordnade delsyften.

Det empiriska materialet

Karin Lumsden Wass empiriska underlag utgörs dels av intervjuer med lokala aktörer och med fyra beslutsfattare på nationell nivå som varit aktiva i att leda reformarbetet, dels av ett mindre antal styrdokument. Två propositioner, »sysselsättningspropositionen» 1995/96:222 och propositionen om *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen* (prop. 2000/01:72) ingår här. Vidare behandlas två inbjudningsbrev till kommunerna från dåvarande skolministern och från Kunskapslyftsdelegationen samt det ansökningsformulär som kommunerna fick fylla i för att ansöka om deltagande.

Diskursanalytiska redskap

Diskursbegreppet är centralt i Karin Lumsden Wass avhandling och definieras som den dominerande samtalsordningen inom vilken utvecklingen och omvandlingen av vuxenutbildningen diskuteras – det dominerande sättet att

uttrycka vuxenutbildningens förnyelse på (s 28 f). Vidare kommer två uppsättningar analytiska begrepp till användning. För det första begrepp från vetenskaps- och teknikstudier för att analysera och förstå hur fakta formas i denna typ av diskurser. *Boundary objects* (gränsobjekt) avser sålunda begrepp som kan förena aktörer från olika verksamheter och som möjliggör samarbete och handlande. *Standardized packages* (standardiserade paket) betecknar tekniker med vars hjälp gränsobjekten styrs och sprids. *Bandwagon* (ungefär drivmedel) står för det som driver ett förlopp, i detta fall vuxenutbildningsreformen, framåt. Karin Lumsden Wass framhöll vid disputationen att dessa begrepp varit betydelsefulla för hennes egen förståelse av Kunskapslyftet, även om de faktiskt bara marginellt syns i avhandlingstexten.

För det andra och främst används kritisk diskursanalys och delar av Norman Faircloughs begreppsapparat. Fairclough talar om en växelverkan mellan text, språkligt handlande och social praktik, grundad på materiella, sociala strukturer. Karin Lumsden Wass fokuserar emellertid på texten och det språkliga handlandet, på språkets funktion att bygga upp föreställningar och idéer om den sociala verkligheten. Här blir främst tre begrepp centrala: *Diskursordning* – ett system med sitt speciella språkbruk (»Det sociala område, domän, som vuxenutbildningen utgör»), *interdiskursivitet* – relationer mellan olika diskurser, samt *intertextualitet* – relationer mellan olika texter.

Det historiska sammanhanget

Den svenska vuxenutbildningens utveckling tecknas i ett nutidshistoriskt perspektiv och får bilda en kontext till Kunskapslyftet. I detta sammanhang behandlas också vuxenutbildningsforskningen på området. De första kvällsgymnasierna etablerades på 1930-talet, och i början av 60-talet erbjöds gymnasial vuxenutbildning på många håll och i form av dag-, kvälls- och korrespondensstudier. Men 1959 års studiesociala utredning pekade på allvarliga brister. Tillgängligheten till gymnasiestudier var begränsad för vuxna på landsbygden och mindre orter, och studiekostnaderna var höga för den enskilde. Utredningen framförde rättvise-, arbetsmarknads- och tillväxtpolitiska motiv för att den gymnasiala vuxenutbildningen borde byggas ut. Det är argument som varit återkommande i debatt och reformer av vuxenutbildningen alltsedan dess, men där de olika motiven haft olika tyngd vid skilda tidpunkter.

Vuxenutbildningsfrågan togs också upp i 1960-talets utredningar av gymnasiet, fackskolan och yrkesutbildningen. Vuxenutbildningsreformen 1967, då den kommunala vuxenutbildningen inrättades, ska ses mot bakgrund av arbetsmarknadens stora förändringar och den skriande efterfrågan på kvalificerad arbetskraft. Nu blev vuxenutbildningen brett tillgänglig med hjälp av fler platser och distansutbildning. Fortfarande skulle studierna dock ske på fritid. I slutet av 1960- och början av 1970-talet dominerade rättviseaspekterna på vuxenutbildningen, då främst LO, TCO och ABF satte vuxenutbildningsfrågorna högt på agendan. FÖVUX-utredningen tillsattes 1970 som ett svar på sådana framstötter. 1975 års vuxenutbildningsreform innebar att en försöksverksamhet med uppsökande verksamhet permanentades.

Studieförbunden och de fackliga organisationerna gavs en framträdande roll, och nya slag av vuxenstudiestöd infördes. Under de borgerliga regeringarna (1976–82) blev de ekonomiska och arbetsmarknadspolitiska motiven återigen starkare, och den kommunala vuxenutbildningens inriktning och funktioner kritiserades och utreddes. Under 1990-talet betonades allt starkare behovet av samverkan mellan ungdomsskolan och vuxenutbildningen och mellan olika utbildningsanordnare, till exempel genom lokala kunskapscentra. Diskussionen om det livslånga lärandet tog ny fart. Karin Lumsden Wass kommer slutligen något in på den internationella diskussionen av »lifelong learning», främst inom OECD och EU, och pekar på att Vuxenutbildningspropositionen från 2001 utgår från en europeisk strategi för livslångt lärande.

Kunskapslyftet som förnyelseprojekt

Kunskapslyftet fick högst varierande lösningar ute i kommunerna, både vad gäller den organisatoriska inplaceringen, hur den nya vuxenutbildningen hanterades politiskt och vilka utbildningsanordnare som anlätades. Satsningens karaktär förhandlades i kommunerna (s 82). Bara en tredjedel av kommunerna valde att integrera Kunskapslyftet i Komvux medan majoriteten hade en annan organisationsform, ofta för att man ville ha en »neutral» mötesplats för olika utbildningsanordnare. Antalet utbildningsanordnare varierade mellan 1 och 35, och i flertalet kommuner hade man tre eller flera anordnare. Inte sällan ledde Kunskapslyftet till konflikter och maktstrider.

I sina tidigare intervjuer med kommunala aktörer iakttog Karin Lumsden Wass ett återkommande sätt att tala om vuxenutbildning, en förnyelsediskurs, som också är starkt framträdande i intervjuerna med centrala handläggare och i de styrdokument hon granskar. I brev från skolminister Ylva Johansson och från delegationen för Kunskapslyftet (båda från 1996) för att introducera Kunskapslyftet för kommunerna, betonas sålunda behovet av flexibilitet och nytänkande för att genomföra Kunskapslyftet och möjligheten att lokalt utveckla nya former för vuxenutbildningen i framtiden, bland annat genom att använda okonventionella organisationslösningar, ny pedagogik och informationsteknologi.

När de fyra nationella aktörerna talar om förändring och förnyelse i samband med Kunskapslyftet framhävs ofta det nya genom kontrasteringen mot »det gamla». Det finns eller fanns i alla fall rätt mycket, ganska tråkig Komvux (s 113), vuxenutbildningen hade ju från sent 80-tal och fram till mitten av 90-talet, inte bara stagnerat, utan möjligen backat till den gamla läroverksskolan, alltså ämnesskolan (s 114). Den »nya» vuxenutbildningen har ett fokus på lärande snarare än undervisning, på ämnesövergripande och individualiserade studier. Lärandet kan ske var som helst och inte så nödvändigtvis i strukturerade former. Rörlighet och flexibilitet är nyckelord.

Analysen av »sysselsättningspropositionen» från 1996 och propositionen *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen* (2001) syftar till att synliggöra den dominerande samtalsordning inom vilken texterna är konstruerade (s 122). Här kommer analysredskapen diskursordning, intertextualitet och interdiskursivitet in. Konkret beskrivs och jämförs de båda texterna med

avseende på problembild och svaren på denna bild. Vissa nyckelbegrepp och teman jämförs:

- Konstruktionen av en »ny» utbildningsstruktur som handlar om det traditionella »passiva» och »stela» sättet att bedriva vuxenutbildning och det nya, behovsstyrda, och flexibla.
- Konstruktionen av individualisering i vilken individens önskemål och behov, flexibilitet och tillgänglighet, vägledning och validering framhålls.
- Konstruktionen av lärande. Karin Lumsden Wass finner en explosionsartad ökning av användningen av lärandebegreppet från den tidiga propositionstexten till den senare. Begreppet utbildning används däremot betydligt oftare i den första propositionen än i den senare. Konstruktionen av lärandet innefattar ett tal om »ny pedagogik».

Genom denna jämförelse menar sig Karin Lumsden Wass kunna visa hur diskurser produceras i text över tiden.

I det avslutande diskussionskapitlet drar hon slutsatsen att hon visat hur en ny diskursordning stabiliserats. Diskursen om vuxenutbildningens förnyelse består av ett antal subdiskurser om styrning, marknad, samverkan, individualisering, och lärande. I det historiska perspektivet står det klart att det finns en betydande kontinuitet vad gäller målen för vuxenutbildningen. Sätten att nå målen och sättet att tala om vuxenutbildningen är emellertid förändrade, och tänkandet om utbildningen är präglad av en föreställning om »den nödvändiga förändringen».

Avslutande kommentar

Under de senaste 15–20 åren har svensk utbildning och utbildningspolitik genomgått en stor och omvälvande förändring. Från att ha haft ett av de mest centralstyrda utbildningssystemen har Sverige på kort tid övergått till att ha ett av de mest decentraliserade. Samtidigt har Sverige mer och mer tvingats förhålla sig till en europeisk och global kontext, också i utbildningssammanhang. Bland annat har svensk utbildning och skolpolitik under de senaste decennierna starkt påverkats av en nyliberal och marknadsinriktad strömning. Sådana drag har sammanflätats med mer traditionellt välfärdspolitiska. Karin Lumsden Wass adderar med sin doktorsavhandling till vetandet på detta område genom att inträngande och välformulerat beskriva och analysera de senaste årens utveckling på vuxenutbildningens område.

Hennes diskursanalys är välgörande klar och lättillgänglig. Arbetet präglas av noggrannhet, och skrivfelen är så gott som obefintliga. Analysen av Kunskapslyftet hade emellertid kunnat fördjupas och bli betydligt mera spännande genom att relatera till en internationell vuxenutbildningsdiskurs och till den samtida svenska utbildningspolitiska diskursen mera brett än vad som nu görs. Det ekonomiska och arbetsmarknadspolitiska sammanhanget som Kunskapslyftet ingår i lämnas i stort sett därhän.

Vidare är det synd att Karin Lumsden Wass i avhandlingen inte utnyttjat de många intervjuer med lokala aktörer som gjordes i utvärderingsprojektet. Det var ju deras utsagor som väckte hennes nyfikenhet på en ny vuxenutbildningsdiskurs. Här hade intressanta jämförelser och perspektiv möjliggjorts. Slut-

ligen saknas motiveringar av vissa viktiga vägval. Det gäller till exempel utelämnandet av arbetsmarknads- och ekonomiska teman i diskursen om Kunskapslyftet, trots att sådana aspekter var centrala för tillkomsten av reformen. Det gäller urvalet av texter, som ju i hög grad definierar diskursen om vuxenutbildningen. Det gäller också valet att ta förekomsten av en ny vuxenutbildningsdiskurs som avhandlingens utgångspunkt – det kunde ju väl så gärna ses som ett viktigt resultat!